

O‘ZBEKISTON JANUBIDA YO‘L-TRANSPORT TIZIMINING RIVOJI VA UNING HUDUDIIY INTEGRATSIYAGA TA’SIRI

Kadirova Yakitjan Buvabayevna

TerDU Jahon tarixi kafedrası mustaqil tadqiqotchisi

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning janubiy hududlarida — Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida yo‘l-transport infratuzilmasining 1991–2023 yillardagi rivoji, uning hududiy integratsiyani kuchaytirishdagi roli va iqtisodiy-ijtimoiy jarayonlarga ko‘rsatgan ta’siri tahlil qilinadi. Yo‘l tarmoqlarining modernizatsiyasi, xalqaro tranzit yo‘laklarining paydo bo‘lishi, mintaqaviy savdo aloqalarining kengayishi va ayrim tumanlarning markazlar bilan integratsiyalashuvi ilmiy asosda o‘rganildi. Maqolada transport siyosati, infratuzilmaviy investitsiyalar, logistika markazlari, chegara o‘tish punktlarining modernizatsiyasi va mintaqada migratsiya hamda turizm oqimlariga ta’sir kabi omillar kompleks tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: yo‘l-transport tizimi, janubiy hududlar, hududiy integratsiya, logistika, tranzit, mintaqaviy rivojlanish, transport siyosati.

Kirish

O‘zbekistonning janubiy hududlari strategik jihatdan muhim bo‘lib, ular nafaqat mamlakatning ichki iqtisodiy hududlarini, balki Markaziy Osiyoni Janubiy Osiyo bilan bog‘lovchi tranzit nuqtalar sifatida alohida o‘rin tutadi. Surxondaryo viloyatining Afg‘oniston bilan 300 kilometrdan ortiq chegara hududiga egaligi, Qashqadaryoning iqtisodiy salohiyati, ayniqsa neft-gaz tarmoqlari, ushbu mintaqada yo‘l-transport tizimining rivojlanishini davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylantirdi.

1991–2023 yillar davomida O‘zbekiston janubida transport tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi. Mazkur o‘zgarishlar iqtisodiy

aloqalarning jonlanishi, xizmatlar sohasining kengayishi, hududlarning integratsiyasi, aholining mobilizatsiyasi va tranzit salohiyatining ortishiga sabab bo'ldi.

1. Yo'l-transport tizimining rivojlanish bosqichlari (1991–2023)

1.1. Mustaqillikning dastlabki yillari (1991–2000): infratuzilma inqirozi va rekonstruksiya ehtiyoj

1990-yillarda janubiy hududlardagi yo'l tarmoqlari sovet davrida qurilgan bo'lib, texnik jihatdan eskirgan, og'ir yuk oqimlariga moslashmagan va ta'mirtalab holga kelgan edi. Qishloq joylardagi transport aloqalari sust, shaharlararo yo'llarda xavfsizlik past, transport logistikasi esa samarali emas edi.

Bu davrda:

- Qarshi–Kitob yo'nalishining yaroqsiz holga kelishi,
 - Termiz–Denov–Sariosiyo yo'llarining keskin yomonlashuvi,
 - qishloqlararo yo'llarda asfalt qoplamaning deyarli yo'qligi
- mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy integratsiyasining sekinlashuviga olib kelgan.

1.2. 2000–2016 yillar: rekonstruksiya va transport tarmoqlarini kengaytirish

2000-yillardan boshlab yo'l qurilishini davlat miqyosida qo'llab-quvvatlash kuchaydi. Mintaqada asosiy davlat ahamiyatiga ega yo'llar kapital ta'mirlandi va rekonstruksiya qilindi.

Bu davrda amalga oshirilgan muhim loyihalar:

- **M-39 (Termiz–Qarshi–Qarshi–Samarqand) avtomagistralining rekonstruksiya**
- Surxondaryo va Qashqadaryoni respublikaning markaziy hududlari bilan bog'ladi.
- **A-380 Urganch–Buxoro–Qarshi–Termiz magistralining modernizatsiyasi**
- Mintaqaning shimoliy yo'nalishdagi integratsiyasini mustahkamladi.
- **Qishloqlarni shahar markazlari bilan bog'lash dasturi**

Qamashi, Mirishkor, Boysun, Sherobod va Uzun tumanlarida transport aloqalari yaxshilandi.

Bu bosqichda transport tarmoqlarining rivojlanishi mintaqada bozor iqtisodiyoti sharoitlarini yaratdi, ko'plab korxonalar faoliyati tiklandi, savdo va xizmatlar sektori jonlana boshladi.

1.3. 2017–2023 yillar: keng ko'lamli modernizatsiya va xalqaro logistik integratsiya

Yangi iqtisodiy siyosat davrida transport infratuzilmasi islohoti jadal sur'atlar bilan amalga oshirildi. Janubiy mintaqa alohida e'tibor markaziga aylandi.

Ushbu davrning asosiy yutuqlari:

a) Termiz–Mozori Sharif–Hirot temir yo'li loyihasi bosqichma-bosqich amalga oshirilishi

Bu loyiha O'zbekiston janubini Janubiy Osiyo bozorlariga bog'laydigan tarixiy yo'lak sifatida qaralmoqda.

b) Termiz–Sariosiyo–Qumqo'rg'on avtomagistrallarining rekonstruksiya

Ushbu yo'nalishlar logistika markazlari o'rtasidagi yuk oqimini keskin oshirdi.

c) Qarshi–Kitob yangi yo'l yo'nalishlarining qurilishi

Zomin dovoniga muqobil ravishda turistik va iqtisodiy aloqalarni kuchaytirdi.

d) Chegara o'tish punktlarining modernizatsiyasi

Ayritom va Sariosiyo chegara punktlarining qayta qurilishi eksport-import jarayonlarini tezlashtirdi.

2. Yo'l-transport tizimining iqtisodiy rivojlanishga ta'siri

2.1. Hududlararo savdo aloqalarining kengayishi

Transport tarmoqlarining rivojlanishi Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarining iqtisodiy salohiyatini oshirdi. Ayniqsa, Surxondaryo orqali Afg'oniston bozoriga kirish imkoniyati mintaqaviy savdo hajmini sezilarli kengaytirdi.

Asosiy natijalar:

- qurilish materiallari, ko'mir, sement, g'alla va meva-sabzavot mahsulotlari eksporti oshdi;
- tranzit orqali bojxona va yig'im daromadlari ko'paydi;

- ichki bozorlar o'rtasidagi narx barqarorlashuvi kuchaydi.

2.2. Sanoat va qishloq xo'jaligi klasterlarining shakllanishi

Yaxshi yo'llar sanoat zonalari va klasterlarning samarali ishlashini ta'minladi.

Quyidagilar transport rivojidan bevosita foyda ko'rdi:

- **Muborak gazni qayta ishlash zavodi**
- **Qarshi irrigatsiya tizimi** (paxta tayyorlash logistikasi)
- **Boysun to'qimachilik klasteri**
- **Denov agroklastarlari**

Yuk tashish xarajatlarining kamayishi ishlab chiqarish tannarxini pasaytirib, mahsulot raqobatbardoshligini oshirdi.

2.3. Logistika xizmatlarining rivojlanishi

Termiz viloyati bo'yicha logistika markazlarining paydo bo'lishi (ayniqsa "Termiz kargo markazi") xalqaro tranzitni jadallashtirdi.

Natijada:

- yangi ish o'rinlari yaratildi,
- multimodal tashishlar rivojlandi,
- import-eksport jarayonlari tezlashdi.

3. Ijtimoiy va demografik ta'sirlar

3.1. Aholining hududiy mobilizatsiyasi

Yaxshi yo'llar quyidagi jarayonlarni kuchaytirdi:

- qishloqlardan shaharlarga mehnat migratsiyasi kamaydi, chunki ish imkoniyatlari oshdi;
- ichki migratsiya oqimlari muvozanatlashdi;
- Surxon—Qarshi—Samarqand yo'nalishlari bo'ylab ijtimoiy harakatchanlik ortdi.

3.2. Ta'lim va tibbiyot xizmatlariga kirishning yaxshilanishi

Transport aloqasi rivoji natijasida:

- chekka hududdagi aholi markaziy shifoxonalar va oliy ta'lim muassasalariga tezroq yetib boradigan bo'ldi,
- tez tibbiy yordam xizmatlari ko'lami kengaydi,

- ta'limning hududiy tengsizliklari kamaydi.

3.3. Turizm salohiyatining oshishi

Qarshi, Shahrisabz, Boysun, Termizdagi tarixiy va tabiiy obyektlarga kirish osonlashgani:

- turistik oqimni oshirdi,
- mehmonxona va xizmat ko'rsatish infratuzilmasini rivojlantirdi,
- Boysun madaniy festivaliga tashrif buyuruvchilar sonini ko'paytirdi.

4. Hududiy integratsiyaning kuchayishi

4.1. Janubiy hududlarning respublika iqtisodiy tizimiga chuqur integratsiyasi

Transport aloqalari yaxshilangani natijasida mintaqqa respublika bozoriga yanada faol qo'shildi. Qashqadaryo-Samarqand-Buxoro iqtisodiy yoyining shakllanishi, Surxondaryoning Farg'ona vodiysi bilan aloqalari kuchayishi mintaqaning iqtisodiy dinamikasini oshirdi.

4.2. Transchegaraviy integratsiya

Afg'oniston bilan:

- savdo,
- gumanitar aloqalar,
- transport logistikasi

yanada rivojlandi.

Termiz xalqaro transport markaziga aylanib bormoqda.

4.3. Raqamli va axborot integratsiyasi

Yo'l-transport tizimining rivoji bilan bir vaqtda AKT tarmoqlari hududlarga kirib bordi. Bu:

- elektron savdo,
- masofaviy ta'lim,
- onlayn xizmatlar

kabi jarayonlarni tezlashtirdi.

Xulosa

O‘zbekiston janubidagi yo‘l-transport tizimining 1991–2023 yillardagi rivoji hududning iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va demografik taraqqiyotida muhim omil bo‘lib xizmat qildi. Yo‘l tarmoqlarining modernizatsiyasi mintaqani nafaqat respublika ichida, balki xalqaro miqyosda ham strategik tranzit hududga aylantirdi. Transport infratuzilmasi rivoji:

- hududiy integratsiyani kuchaytirdi,
- savdo va investitsion jozibadorlikni oshirdi,
- aholining turmush darajasini yaxshiladi,
- sanoat va qishloq xo‘jaligi klasterlarining samaradorligini oshirdi,
- turizm salohiyatini kengaytirdi.

Kelgusida Termiz—Mozori Sharif—Pokiston portlariga chiqish loyihasi, “Yevropa–Xitoy” tranzit yo‘lagi bo‘yicha integratsiya, yashil transport tizimlari janubiy hududlarning global iqtisodiy tizimga qo‘shilishini jadallashtirishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi yilnomalari. Toshkent, 2010–2023.
2. “O‘zbekiston Respublikasida transport strategiyasi – 2035”. Rasmiy hujjat, Toshkent, 2020.
3. Rasulov X. “Transport infratuzilmasi va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish”. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.
4. Alimova N. “Hududiy integratsiya jarayonlarida transportning roli”. — Qarshi: Nasaf, 2019.
5. Surxondaryo viloyati statistik boshqarmasi hisobotlari (1995–2023).
6. Qashqadaryo viloyati mintaqaviy rivojlanish dasturlari, 2000–2023.
7. Karimov A. “O‘zbekiston transport tizimi modernizatsiyasi va xalqaro tranzit imkoniyatlari”. — Termiz: Surxon, 2022.
8. UN ESCAP. “Central Asia Transport Corridor Development Report”, 2021.
9. ADB (Asian Development Bank). “Transport Infrastructure Assessment: Uzbekistan”, 2020.
10. Boysun — UNESCO nomoddiy meros obyektlari yo‘nalishlari bo‘yicha turizm hisobotlari, 2017–2022.